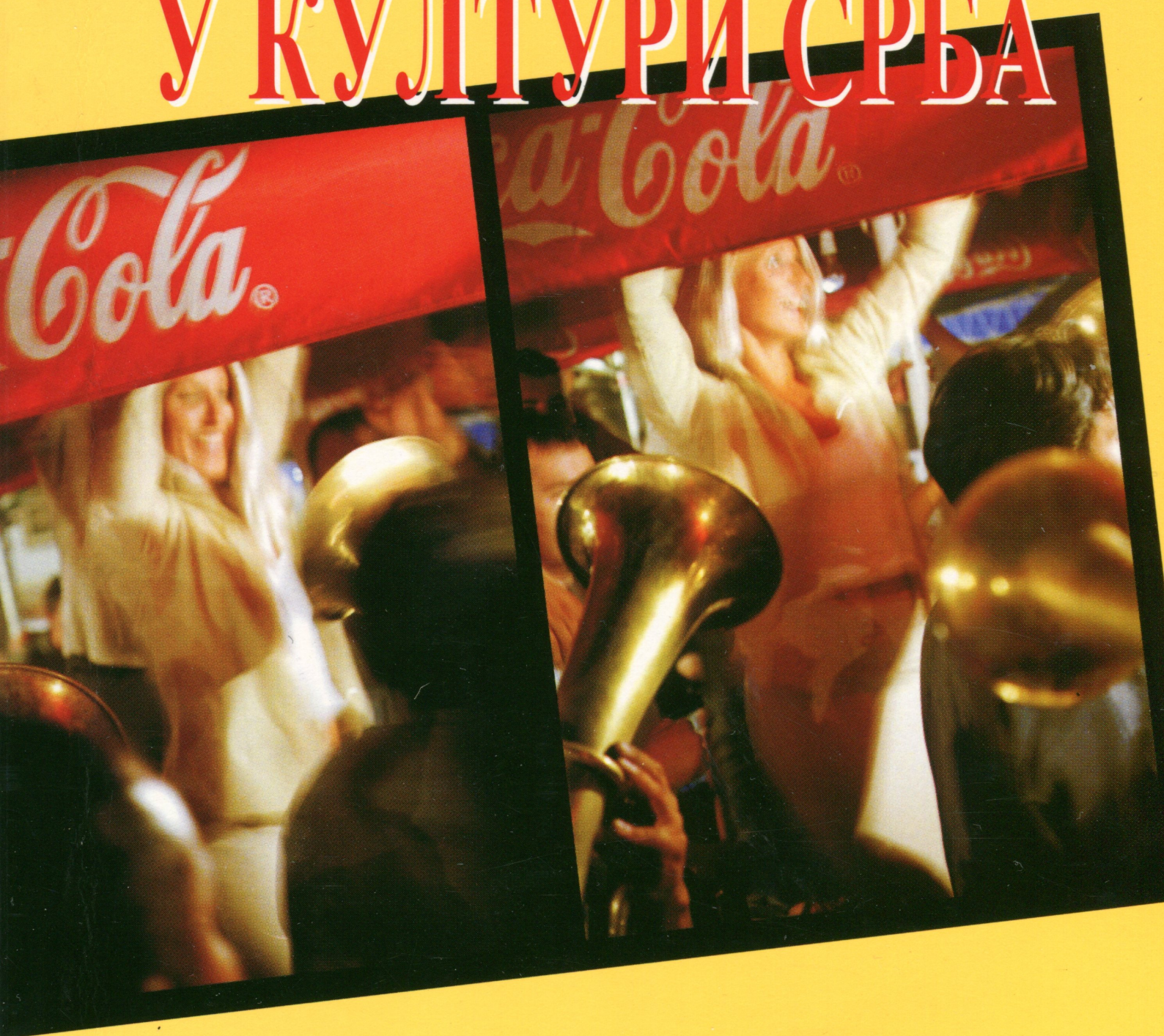

ТРАДИЦИОНАЛНО
И САВРЕМЕНО
У КУЛТУРИ СРБА

ISBN 86-7587-027-2

ТРАДИЦИОНАЛНО И САВРЕМЕНО
У КУЛТУРИ СРБА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

ETHNOGRAPHICAL INSTITUTE

SPECIAL EDITIONS

Volume 49

THE TRADITIONAL AND THE
CONTEMPORARY IN THE
CULTURE OF THE SERBS

Editor
Dragana Radojičić

BEOGRAD 2003

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Књига 49

ТРАДИЦИОНАЛНО
И САВРЕМЕНО
У КУЛТУРИ СРБА

Уредник

Драгана Радојичић

БЕОГРАД 2003

Издавач
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 636–804

За издавача
Драгана Радојичић

Редакција:
Гојко Суботић, Радост Иванова, Драгана Радојичић, Бојан Жикић,
Ласта Ђаповић, Софија Милорадовић, Миљана Радовановић,
Мирослава Лукић-Крстановић

Рецензент
Дописни члан САНУ
Војислав Становчић

Секретар редакције
Марија Ђокић

Лектор
Софија Милорадовић

Превод на енглески
Душко Едиет

Коректор
Слободанка Предојевић

Фотোগрафија на корици
Милутин Лабудовић

Технички уредник
Давор Палчић
palcic@eunet.yu

Штампа
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

Тираж
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава Министарства
за науку, технологије и развој Републике Србије

Примљено на XI седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 7. октобра 2003. године на основу рецензије дописног члана
САНУ Војислава Становчића

Садржај

<i>Драгана Радојичић</i> : Уводно излагање у вези са Пројектима МНТР РС; Научни скуп: Традиционално и савремено у култури Срба	7
<i>Душан Бандић</i> : Верски идентитет савремених Срба	13
<i>Лидија Радуловић</i> : „Учење вери“ — конструкција родних идентитета путем популаризације православне теолошке литературе	25
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> : Годишњи обичаји у подавалским селима.	47
<i>Ивица Тодоровић</i> : Проблематика ритуала литијског опхода у светлу новијих истраживања	61
<i>Весна Вучинић-Нешковић</i> : Прослава Божића на полуострву Луштица у Боки Которској.	73
<i>Сенка Ковач</i> : Порукe предлагача нових државних празника Србије.	101
<i>Зорица Дивац</i> : Врачање у североисточној Србији	111
<i>Ласија Ђајковић</i> : Проблематика смрти у тужбалицама	123
<i>Милош Миленковић</i> : Антропологија као мултикултурна пропедеутика у Србији	133
<i>Драгана Анђонијевић</i> : Симболичка употреба ликова Карађорђа и кнеза Милоша у политичким збивањима у Србији у последњој деценији XX века	149
<i>Илдико Ердеи</i> : Потрошња и идентитети у савременој Србији — народне представе о богатству и сиромаштву.	173
<i>Гордана Горуновић</i> : Просторно-физичке и друштвене карактеристике панчевачког насеља Миса Виногради	197
<i>Мирослава Лукић-Крстићановић</i> : Спектакл и друштво — проучавање музичких манифестација у Србији	221
<i>Мирослава Малешевић</i> : Има ли нација на планети Рибок? — локални идентитет насупротив глобалном међу младима у Србији.	237

<i>Јадранка Ђорђевић</i> : Прилог проучавању наследно-својинских односа у другој половини XX века — на примеру Враћа и околине	259
<i>Десанка Николић</i> : Концепција и оквири монографских проучавања ариљског краја — претходно саопштење . . .	269
<i>Младена Прелић</i> : Етнички идентитет — проблеми теоријског одређења	275
<i>Бојан Жикић</i> : Конструкција идентитета у дуалној етнокултурној заједници — Бечеј и околина	287
<i>Мирослав Нишкановић</i> : Приступ етнолошком проучавању Срба у Бањалуци крајем XIX и почетком XX века (1878–1918). .	303
<i>Саша Недељковић</i> : Етноантрополошке дилеме у више димензија — пример Египћана у Београду	309
<i>Александра Павићевић</i> : Срби у Грчкој — прилог проучавању националног идентитета нових емиграната	329
<i>Мирјана Павловић</i> : Етнички идентитет Срба у Темишвару . . .	339
<i>Гордана Благојевић</i> : Обичаји животног циклуса верника српских православних парохија у Калифорнији	349

Милина ИВАНОВИЋ-БАРИШИЋ
Етнографски институт САНУ, Београд

ГОДИШЊИ ОБИЧАЈИ У ПОДАВАЛСКИМ СЕЛИМА*

У раду се указује на основне циљеве, али и одређене резултате досадашњих истраживања годишњих обичаја у подавалским селима у периоду после Другог светског рата. Као илустрација досадашњих истраживања, али и очуваности обичаја, наводи се пример Поклада.

Кључне речи: годишњи обичаји, подавалска села, период после Другог светског рата, Покладе.

Код одређивања теме истраживања пошло се од значаја који годишњи обичаји имају у животу једне заједнице. Свакако, већ на самом почетку треба нагласити да је у ранијем периоду тај значај био много већи и више изражен него што је то данас. Из досадашњих истраживања може се уочити да годишњи обичаји нису производ новог стварања, али и да нису имуни на иновације. Основа њиховог утемељења је у генерацијском (породичном) преношењу. Генерације које данас одржавају годишње обичаје нису толико заслужне за њихово стварање колико за одржавање континуитета, али и за одређене промене које се јављају у њиховом прослављању.

Проучавањем годишњих обичаја у подавалским селима жели се попунити делимична празнина која се запажа у етнологијској науци о овој проблематици. Садашња истраживања су усмерена, углавном, на установљавање промена у прослављању годишњих обичаја, и то у периоду после Другог светског рата.

---

* Рад је резултат рада на пројекту број 2157: *Традиционална култура Срба — системи представа, обреда и социјалних институција*, који је у целости финансирало МНТР РС.

Иначе, промене су тема која већ дужи временски период заокупља пажњу стручњака, и то у свим доменима тзв. народне културе. У етнолошкој науци проучавање савремених промена интензивирано је од седамдесетих година прошлог века. Међутим, овим проучавањима годишњи обичаји, како је већ поменуто, углавном нису обухваћени.¹

Из тих разлога истраживања су и усмерена, за сада, на новије промене које су се дешавале у животу и култури једног дела београдске околине, тј. у подавалским селима: Зуце, Пиносава и Бели Поток², која се током последње деценије све више издвајају у посебну административну целину.

Промене у годишњим обичајима, али и другим сегментима културе, појава су која није карактеристична само за наше време. Почев од друге половине XIX века, од када постоји и више писаних података, па кроз читав XX век, а што се битно није изменило ни у прве две године овог века, процеси културних и друштвених промена су врло уочљиви. Праћење промена у овако дугом периоду обележиле би бројне тешкоће (нпр. недостатак релевантних извора за ово подручје). Из тих разлога моја истраживања ограничена су на период после Другог светског рата. Садашње проучавање и бележење појава и промена у последњих пола века може у будућности да пружи основу за нека нова или додатна истраживања ове врсте.

Испитивање годишњих обичаја као сегмента културне стварности не може се схватити у потпуности без истовременог посматрања и друштвене стварности. Током друге половине прошлог века наша заједница се развијала у светлу културних и друштвених промена. Тако су се и подавалска села, што није специфичност само овог краја, у другој половини прошлог века суочавала са врло измењеним условима живљења и стварања.

---

¹ У литератури друге половине XX века промене су директна или индиректна тема многих појединачних радова и монографија. Видети нпр. публикације Етнографског института САНУ: *Гласник* Етнографског института, *Зборник* Етнографског института и *Посебна издања* Етнографског института; затим *Гласник* Етнографског музеја у Београду, *Рад* Војвођанских музеја у Новом Саду и др.

² У овој фази истраживања изостављено је село Рипањ, које се такође убраја у подавалска насеља.

Прихватање новина постаје део свакодневице и новог начина живота, односно новонастале стварности. Међутим, истовремено са овим процесом јављала се и потреба, поготово гледано генерацијски, за задржавањем традиције.

Током друге половине XX века подавалска села су се трансформисала од традиционално пољопривредних у приградска села, чиме је истовремено почело са променама у начину живота, али и навикама становника, а што се у исто време одразило и на одржавање и обележавање годишњих обичаја.

Једна од карактеристика друге половине прошлог века је и тзв. техничка цивилизација. Поставља се питање њеног утицаја на културу уопште, па самим тим и на годишње обичаје (нпр. употреба трактора и аутомобила у одржавању обновљеног обичаја литије).

Процеси који су обележили период до осамдесетих година XX века, као што су: модернизација, индустријализација, веће описмењавање младих, али и старијих кроз систем образовања у „вечерњим“ школама, само су неки од фактора који су допринели променама и у домену културе становништва испитиване области, па самим тим и годишњих обичаја. Праћење промена насталих под утицајем побројаних, али и других значајнијих процеса (нпр. утицај мас-медија) неки су од задатака који се постављају у истраживању.

Обично се сматра да су шездесете године прошлог века период када је тзв. народна култура била изузетно подложна променама — што спонтано, а што под одређеном врстом притисака, одређеним забранама извођења обичаја и сл. Познато је да су обичаји, као уосталом и други видови културе, врло подложни променама, те било какве „мере усмеравања“ још више убрзавају и промене и њихово нестајање.

Током деведесетих година XX века био је уочљив процес ревитализације појединих обичаја. У новонасталим околностима дошло је и до интерпретација које нису у складу са традицијом (нпр. бадњак се палио на многим јавним местима, чиме је нарушена породична традиција у прослављању Божића, односно Бадњег дана).

Годишњи обичаји у садашњем облику, односно, онако како их затичемо на терену при посматрању њиховог извођења

или слушамо од казивача у разговору, затечено су стање једног дугог и сложеног развоја, па је проучавање тренутног стања обичајне праксе непотпуно без њиховог истовременог сагледавања у историјској перспективи. Предмет истраживања и временски оквири проучавања захтевају да се годишњи обичаји прате синхроно и дијахроно. То би значило да је неопходно проучавање тренутног стања, али у историјској перспективи. С обзиром на промене које су се у друштву дешавале током друге половине прошлог века, шире посматрано, годишње обичаје неопходно је посматрати као религијски и друштвени процес.

У периоду после Другог светског рата у животу и култури становника подавалских насеља уочавају се промене које су биле, пре свега, резултат општег развитка друштва у целини. Позната је чињеница да је друштвени и културни развитак, бар у својим најважнијим токовима, везан за градску средину, одакле се посредним или непосредним путем постепено преноси у сеоску средину. Утицај урбане културе у испитиваним селима је врло изражен, па су и промене које су захватиле и подавалска села биле интензивираније. Готово сви значајнији аспекти развитка подавалског подручја су посредно или непосредно били, а и данас су везани за развитак Београда. Београд је био у прошлости, а данас је још и више, извор не само материјалне егзистенције, већ и инспирација, па и многих иновација. У међувремену се знатно повећала интегрисаност великог града и његовог залеђа.

Историјске прилике су условиле да се становништво у селима која су одређена за истраживање сматра „младим“, пре свега због тога што су подаци најпотпунији управо о породицама које се у ове пределе насељавају током друге половине XX века.³

После Другог светског рата, а нарочито после шездесетих година прошлог века, подавалско подручје се интензивније насељава (велики је био број тзв. викендаша). Ово је и период када започињу масовније дневне миграције у којима учествује скоро

---

³ Видети: Риста Николић, „Околина Београда“, *Српски Етнографски зборник V*, Насеља српских земаља 2, Београд 1905; Срећко М. Николић и Милован В. Радовановић, „Становништво Београда и околине“, *Зборник радова IX*, Природно-математички факултет у Београду, Географски институт, Београд 1962, 5–55.

сво становништво испитиваних села (запослење, образовање, продаја и куповина робе, одлазак на лечење и томе слично). Ове миграције постају обележавајући фактор долазећег времена, а њихов интензитет ни до данас није смањен. Сви ови процеси су имали свог одраза и на годишње обичаје.

Током прве године истраживања прикупљање грађе било је приоритетно, а обављено је комбиновањем различитих истраживачких техника: разговором, интервјуом, опсервацијом, партиципацијом. Истраживања су била усмерена у највећем броју ка популацији која у подавалским селима живи од пре Другог светског рата. Саговорници су бирани према генерацијској и полној припадности, мада је у овој фази истраживања разговор обављан највећим делом са старијим члановима породице, а припаднице женске популације су биле заступљене у највећем броју. Досадашња истраживања су показала да су мушкарци „лошији“ казивачи од жена, али се то не може приписати резултату њихове „боље меморије“, већ улози коју су жене имале у породици, па самим тим и у одржавању обичаја. Пошто је већина њих скоро цео животни век провела у оквиру породице, често су бивале у ситуацијама да преузимају и мушке улоге, чиме су постале и главни чувари дотадашње традиције. Тако се и на овом примеру потврдила позната чињеница да су жене не само чувари, већ и преносиоци традиције.

Истраживањем су обухваћени сви годишњи обичаји који су бар и делимично сачувани, али и они који су данас избичајени, али су одржавани у једном периоду после Другог светског рата. До сада прикупљена и систематизована грађа о годишњим обичајима показује да је у ранијем периоду обичајна пракса била распоређена на читаву годину, али и да сви обичаји нису у народу имали исту важност.

Данас сачувани годишњи обичаји показују да је током зимског и пролећног дела године било више обичајних радњи него током лета и јесени, па је вероватно да су из тих разлога летњи, а нарочито јесењи годишњи обичаји скоро у потпуности избичајени. Према прикупљеним подацима, зимски празнични циклус је најбогатији обичајном праксом, док је јесењи готово без обичајних радњи. У зимском периоду доминирају Бадњи дан и Божић, пролетњи обележавају Ускрс и Ђурђевдан, у летњем

су Ивањдан и Свети Илија главни празници, док јесењи период нема обележавајућег празника у смислу претходно наведених.

До сада прикупљени емпиријски материјал показује да су годишњи обичаји у проучаваном периоду:

- задржани највећим делом;
- да је дошло до промена код појединих обичаја због редукације неких обичајних радњи;
- да је дошло до потпуног губљења празника, па самим тим и обичаја;
- да су обичаји престали да се одржавају, али се наставља поштовање празника као црквеног свеца;
- да се уводе нови празници.

Годишње обичаје препознатљивим чине одређене обичајне радње. Досадашња истраживања показују да су се поједине радње:

- избочајиле код оних празника који се више не празнују;
- редуцирале у већем или мањем обиму код већине празника, а то је уочљивије код оних у оквиру којих се из ранијег периода задржало мање обичајних радњи;
- измењен начин живота током испитиваног периода допринео је замени појединих делова обичаја њима сличним (нпр. на Божић се врло ретко умива изворском/бунарском водом, већ се то чини водом из водовода; ручак на крсној и сеоској слави све чешће се замењује вечером);
- нове обичајне радње повезане су са обнављањем обичаја (нпр. Литија и Школска слава).

У последњој деценији прошлог века ревитализација вере променила је и однос према празницима, па и обичајима. Поједини обичаји који у послератном периоду нису одржавани — обновљени су. Међутим, занимљиво је запажање појединих саговорника да је на „почетку“, тј. у време обнављања обичаја, много више мештана присуствовало њиховом извођењу, него нпр. 2002. године. „Сваке године се народ све више осипа“ — са сетом рече један од казивача, што је свакако показатељ промене односа и према „новим“ обичајима, а чиме се наговештава и да се већ задовољила жеђ за нечим што је у ранијем периоду било забрањено.

Одржавањем обичаја и обављањем одређених обичајних радњи чланови заједнице се удружују ради остварења заједничких циљева: осигуравања плодности и берићета, учвршћивања комшијских и рођачких односа, забаве и дружења. Обичаји данас више немају онај окупљајући значај који су имали непосредно после Другог светског рата. Један од показатеља промене стања је и чињеница да је у међувремену дошло до поларизације у извођењу обичајних радњи, а што се огледа у различитом приступу млађе и старије генерације обичајима.

Нове околности живљења наметнуле су неминовно прилагођавање, па самим тим и промене у породичним односима, јер нови услови живота, као и промењена схватања, намећу структурну реорганизацију породице. Ранија подела по полу и узрасту, којом су се одређивала и поједина задужења, у садашњем времену постаје неодржива. Управо из тих разлога функције у породици преузимају они чланови који немају обавеза изван села: жене, мушкарци након одласка у пензију и деца предшколског узраста, чиме се породица прилагођава новонасталим околностима, али и потребама својих чланова.

Одржавањем годишњих обичаја на нивоу сеоске заједнице тежило се задовољавању општих циљева, тј. задовољавању потреба читаве сеоске заједнице кроз задовољавање потреба њених саставних делова — породица и појединаца.

На манифестном нивоу ова потреба је исказивана кроз одређене видове окупљања, а на латентном су обичаји служили као регулатор поштовања и учвршћивања друштвених односа. Сеоска заједница у овом смислу већ дуже не функционише, јер окупљања којих има само на дане сеоских слава ни изблиза нису фактор зближавања као што су то била у ранијем периоду.

Годишњи обичаји ритмизирају свакодневицу (мада је то у садашњем времену много мање изражено), јер својим понављањем у одређеним периодима сегментирају трајање године постајући и симболи одређених годишњих периода. Простор њиховог одржавања није ограничен само на породицу и појединца, већ у одређеним случајевима и на читаву заједницу, па и шире.

Однос према прослављању, као и промене које су настале у периоду после Другог светског рата у подавалским селима показују на примеру прослављања обичаја Поклада.

Покладе у подавалским селима. Појам Поклада се јавља са два основна значења. Прво значење подразумева последњи дан пред почетак сваког од четири поста у току године, а друго — да се појам Поклада раније односио на период последње недеље Месојеђа, тј. на Белу недељу, а данас само на Белу недељу.

Овај празник је представљао спону између два на изглед потпуно супротна периода у току године: Месојеђа, када је исхрана била неограничена и без посебних забрана, и периода Поста, коме су претходиле Покладе и у коме је све било регулисано правилима, почев од исхране до понашања. Сходно претходно реченом, под Покладама би се подразумевала гозба којој је, нарочито у ранијем периоду, обавезно требало да присуствују сви чланови заједнице, а за коју су припремане одређене и традицијом утврђене врсте јела. Приметно је да се и данас у појединим породицама томе тежи, без обзира на то што се млади „лабавије“ односе према традицији, а и што су обавезе укућана, нарочито запослених, другачије него што су то биле у ранијем периоду.

Према резултатима истраживања, досад обављених у подавалским селима, основне обредне радње су: а) обредно љуљање, б) обредне поворке и в) ритуална гозба.

а) **Обредно љуљање.** До седамдесетих година прошлог века на Бели четвртак је била обавеза да свака кућа има љуљашку у дворишту, поготову куће које су имале малу децу. То се, по казивању, ваљало ради здравља. У селу је на већој раскрсници постојало *вито* где се окупљала омладина. На виту се обично двоје витла, а њих четворо их гура. За вито се употребљавао јачи дрвени стуб — стожер. На горњи његов део углављиван је метални део са шилцима на врху, на који су полагање две укрштене дрвене мотке. На крајеве мотки су стављане по две дрвене дршке као држачи за оне који седе — да се не преврну. Било је пожељно да се витлају особе приближне килаже због равнотеже и немогућности превртања.⁴

Обредно љуљање се као сегмент Покладног ритуала скоро потпуно изобичајило. Функција његове употребе се, такође, скоро у потпуности изгубила, мада појединци наводе да се то чини-

---

⁴ Сличан опис налазимо забележен и код М. Босић у: *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад 1996, 196.

ло због здравља деце. Чешће се даје објашњење да су се обично млади и деца тиме забављали. У новијем периоду још само понеко завеже љуљашку да се забаве деца, али то није искључиво везано за период Поклада.

Обичај обредног љуљања је био распрострањен на ширем простору. Његова функција се повезивала, осим са здрављем људи, и са пролећним мађијама у оквиру којих је имао посебну важност, јер је требало да потпомогне буђењу вегетације. Љуљањем је требало обезбедити плодност усева и њихов обилан род. Осим тога, у чину обредног љуљања су се очували и трагови његове профилактичке улоге, наиме, „сматрало се да је љуљање врло ефикасно средство да се отерају зли духови, болести и други штетни утицаји“.⁵

б) **Обредне поворке.** Према до сада прикупљеним подацима, обредне поворке су као саставни део обичајне праксе у подавалским селима Зуце и Бели Поток изобичајене у потпуности крајем шездесетих и почетком седамдесетих година прошлог века. Покладне поворке маскираних остале су само у сећањима старије, али и средње генерације становника. У Пиносави се поворке маскираних одржавају у континуитету до наших дана. Пре неколико година покушало се са поновним обнављањем маскирања у Зуцама.

Поред прикупљених података о маскирању током теренских истраживања, постоје у литератури забележени делимични подаци о изгледу учесника ових поворки и реквизитима која се у тој прилици употребљавала.⁶

⁵ М. Илијин, „Обредно љуљање у прољеће“, *Рад IX-тог Конгреса савеза фолклориста Југославије у Москви и Требињу*, Сарајево 1963, 282–283.

⁶ Почетком седамдесетих година вршена су истраживања за упитник за Етнолошки атлас Југославије, када су истраживачи забележили изглед чланова поворки у Рипњу. У Рипњу су се маскирали младићи, девојке, деца, сиротиња, Цигани. Обилазили су село на дан Белих поклада. Маскирали су се у медведа, вука, мачка, петла. Истичу се дед и баба. Дед је маскиран у старо одело, има бркове, браду, нагарављено лице, преврнут кожух. Носи преко рамена торбу, у руци штап, на глави поцепан шешир. Баба је обучена у старо одело, забрађена је марамом која јој пада и на очи. У руци носи корпу и штап. На леђима обавезно има грбу. Збијају шале. Прикупљају дарове за себе, за личну корист. Иду само у куће за које мисле да ће нешто добити. Добијају најчешће јаја, сланину, месо, пиће и сл., *Етнолошки Атлас Југославије*, IV свеска, одељак „Опходи с маскама“.

Маске које су ношене у време Поклада у Пиносави су називане *џлашенице*. Данас се тако назива и поворка маскираних. Обично се каже: „Иду *џлашенице*“ или „и деца су ишла у *џлашенице*“. Према опису М. Илијин и О. Младеновић, педесетих година прошлог века маскирали су се углавном младићи као свадбена поворка. Пролазили су кроз село уз опште одушевљење.⁷ У свадбеној поворци су били: дед, баба са обавезном грбом на леђима, млада и младожења. У описима се и данас помињу ове личности.

У Зуцама су „навлачили на себе, уместо правих маски, преврнуте шубаре, преврнуте кожухе, мазали угљевљем и др. Представљајући медведа, вука или друге животиње, вештице. Те маскоте су најчешће саме певале, а понеки су и свирали на ’виолини’ направљеној од кукурузовине, а добош им је био од кухињске шерпе или тепсије.“⁸

У Белу недељу се такође „по нека жена направи као да је неки стари чича изнемогао и остарио и моли добродушне да му дају шта имају. Може леб, месо, сланина, јаја, пасуља, лука“... „Све прима и све му треба.“ У руци обично носи штап. Са собом поведе млађе дете да му носи корпу. У опход могу ићи и по две жене, а ишле су и Циганке.

Обредне поворке се могу довести у везу са магијско-религијском функцијом обреда, чији је основни садржај радњи био да утиче на плодност усева и стоке, с једне стране, и да заштити укућане и домаћинство од злих демона — с друге стране.

Према досадашњим сазнањима у Белом Потоку сегмент Поклада оличен у маскираним опходима почео је да се губи одмах након Другог светског рата, ако не и непосредно пре њега, а у Зуцама током друге половине шездесетих година прошлог века. У целини посматрано, обичај Поклада у ова два села је најраније почео да губи сегмент обичаја оличен у маскирању. То значи да је у првој фази послератне трансформације нестао његов визуелно најатрактивнији део, а који је уједно повезивао село

⁷ Милица Илијин и Оливера Младеновић, „Народне игре у околини Београда“, *Зборник Етнографског института САНУ* 4, Београд 1962, 171.

⁸ Миладин Николић-Гија, *Зуце — село под Авалом*, библиотека „Хронике села“, Београд 1996, 171.

као ширу друштвену заједницу. Обичај је у каснијој фази доживео сужавање у простору (село — породица), али и времену (читава Бела недеља — један дан пред сам почетак Поста). Увођењем у обред деце, Цигана и жена обичај се истовремено трансформише и постепено нестаје, мада у његовом обнављању у Зучама крајем деведесетих година прошлог века учествују управо деца.

б) **Ритуална гозба.** Обичај покладавања се завршавао у прошлости, а тако најчешће и данас, покладном вечером. Раније се вечерало што касније увече. Припремана су тзв. масна јела: чорба, купус, месо, колачи од киселог теста, гибанице. Саставни део вечере била су јаја и бели лук. Од меса је за покладну вечеру припремана обарена па запечена осушена свињска плећка која се обавезно чувала за овај дан од свиње заклане у јесен, од тзв. *убојнице*. Данас ретко ко има плећку за покладну вечеру, јер свињско месо се не оставља за зиму искључиво у јесен, већ углавном по потреби, а и све мањи број породица складишти месо на традиционални начин — сушењем. Месо се данас најчешће чува у замрзивачима, а и употребљава се скоро свакодневно — а не само у одређеним приликама.

Најзанимљивији елементи покладне вечере су јаја и бели лук. Бар по једно јаје потребно је да поједе свако од укућана. Јаја се још увек баре у већини породица. Љуске од јаја се бацају. Не памти се неки посебан поступак у вези са њима.

Јаје је извор живота и као такво је симбол само по себи. Придаје му се велики значај у скоро свим религијама. Покладна јаја бисмо могли схватити као жртву демонима и прецима, али и као симбол васкрсења и стварања новог живота, што се нарочито испољава у току каснијих Ускршњих празника.

Осим што се јео у току вечере, белим луком су пред спавање мазани дланови и стопала. По објашњењу, на тај начин се штитило од вештица. Нерадо се говори о томе да ли се тако нешто још увек ради. Старији вероватно то поштују, а млађи одбијају, јер сматрају да то не одговара њиховом начину живота.

По народном веровању — бели лук има нарочиту моћ. „Најуниверзалнији је апотропајон у биљном царству, и један од најјачих уопште... Нарочито се од њега плаше вештице и сви ко-

ји стоје у вези са врачањима и гатањима... о Белим покладама сви се мажу (њиме) или га једу...“⁹

Тежи се још увек, што и традиција налаже, да вечери присуствују сви чланови породице, мада је то понекад тешко изводљиво, јер су поједини чланови радно ангажовани. После вечере се обавезно чисте сви остаци са стола. Раније се чистила и најситнија мрва, при чему се водило рачуна да која не падне на земљу.

Пре одласка на починак домаћица је у шпорет, на ватру, стављала припремљено парче гуме да изгори. Гума је стављана да изгори, јер се веровало да се вештице скупљају у ојаку, па би их смрад могао отерати. Такође, у ватру је стављан и један камен уз речи: „Ко дође после вечере камен му за вечеру.“ При том се такође, према објашњењу, мисли на вештице. Данас је овај део обичаја готово у потпуности изобичајен.

У појединим су кућама укућани при одласку на починак изговарали и одређене бајалице.

Прва седмица поста звала се Чиста недеља. Жене су прале судове од масноће. С обзиром на то да се ранијих година спрема-ла већа количина хране, дешавало се да нешто и преостане. Све што остане бацало се, давало стоци или Циганима. Било је строго забрањено узети било шта од претходне вечере, јер се улазило у Велики пост. Нарочито се пазило на децу да не „погреше“. Поновни мрс је дозвољен тек на Ускрс. Данас се преостала храна углавном поједе, а ко пости прву недељу Поста, одлаже у замрзивач преосталу храну.

Ускршње покладе су најзначајније од свих Поклада у току године. Припадају циклусу годишњих календарских обичаја чије се време прослављања поклапа са почетком пролећа и поновног буђења и оживљавања вегетације. Сада су оне уклопљене у хришћански православни календар, али још увек у себи садржавају, мада доста редуциране, поједине претхришћанске магијско-религијске елементе. С обзиром на место у календару које им припада, а то је време када је стара година већ „умрла“, а нова која тек почиње да се „рађа“, у систему народних веровања

---

⁹ Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд 1987, 26.

заузимале су веома значајно место, па су из тих разлога и биле врло поштоване.

Са покладама се завршавао у прошлости период нешто слободнијег и „распуштенијег“ понашања. Покладе уједно представљају и прелаз из времена религијског неограничавања у исхрани и понашању у време поста који следи, а када су у потпуности регулисана правила понашања свих чланова уже (породичне) и шире (сеоске) заједнице. Наравно, односило се то на период од пре неколико деценија. Данас је понашање потпуно другачије. Религијска правила су „олабављена“. Пост се свео на седам дана пред Ускрс, а још чешће само на Велики петак, мада се у последњој деценији јавља поновно враћање традицији, па и Постовима, иако се често у разговорима наглашава да је то више мода него изражавање религијских осећања.

Milina IVANOVIĆ-BARIŠIĆ

ANNUAL FOLKWAYS IN VILLAGES UNDER AVALA HILL

The subject of this research are recent changes in the annual folkways of villages located at the foot of Avala hill: Zuce, Pinosava, and Beli Potok. The period of time covered is the second half of the 20th century.